

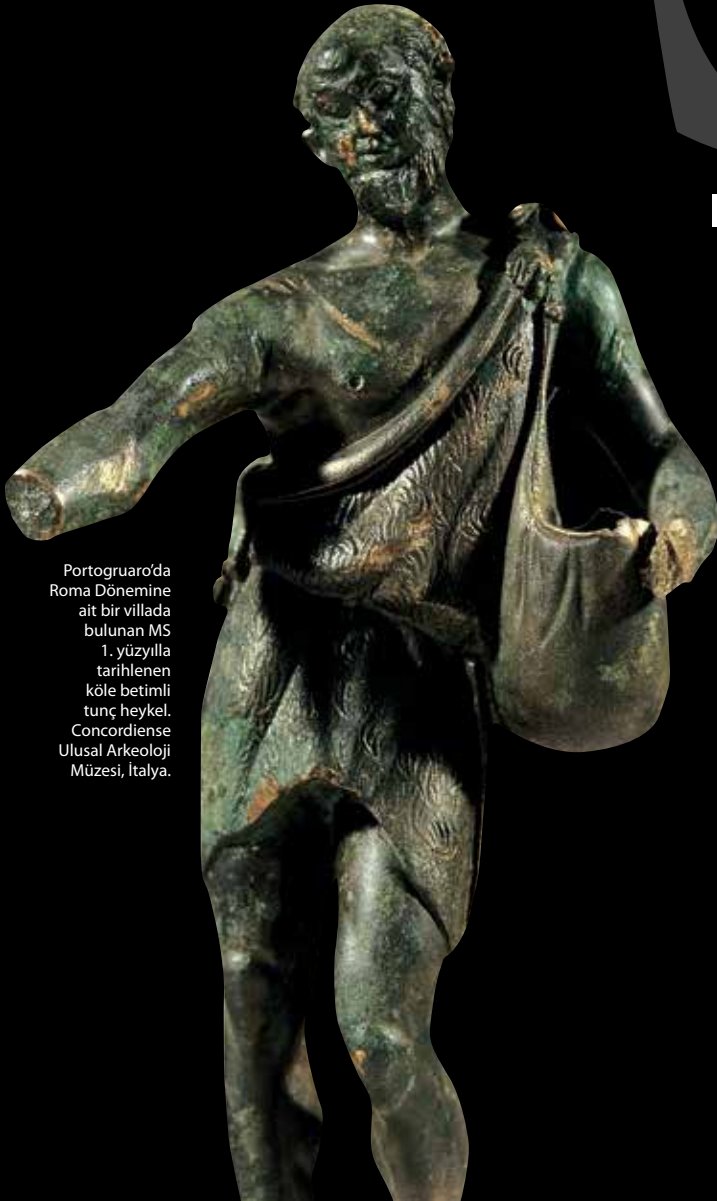
R O M A D A

MS 2. yüzyıl tarihli kabartmada bir ziyafet sahnesi betimleniyor. Kline üzerinde uzanmış bir kadın ve çocuğunun yer aldığı sahnede bir hizmetçinin onlara yemek getirdiği görülüyor. Roma Medeniyet Müzesi, İtalya.

K
ö
L
E
L
i
K

Portogruaro'da
Roma Dönemine
ait bir villada
bulunan MS
1. yüzyıla
tarihlenen
köle betimli
tunç heykel.
Concordiense
Ulusal Arkeoloji
Müzesi, İtalya.

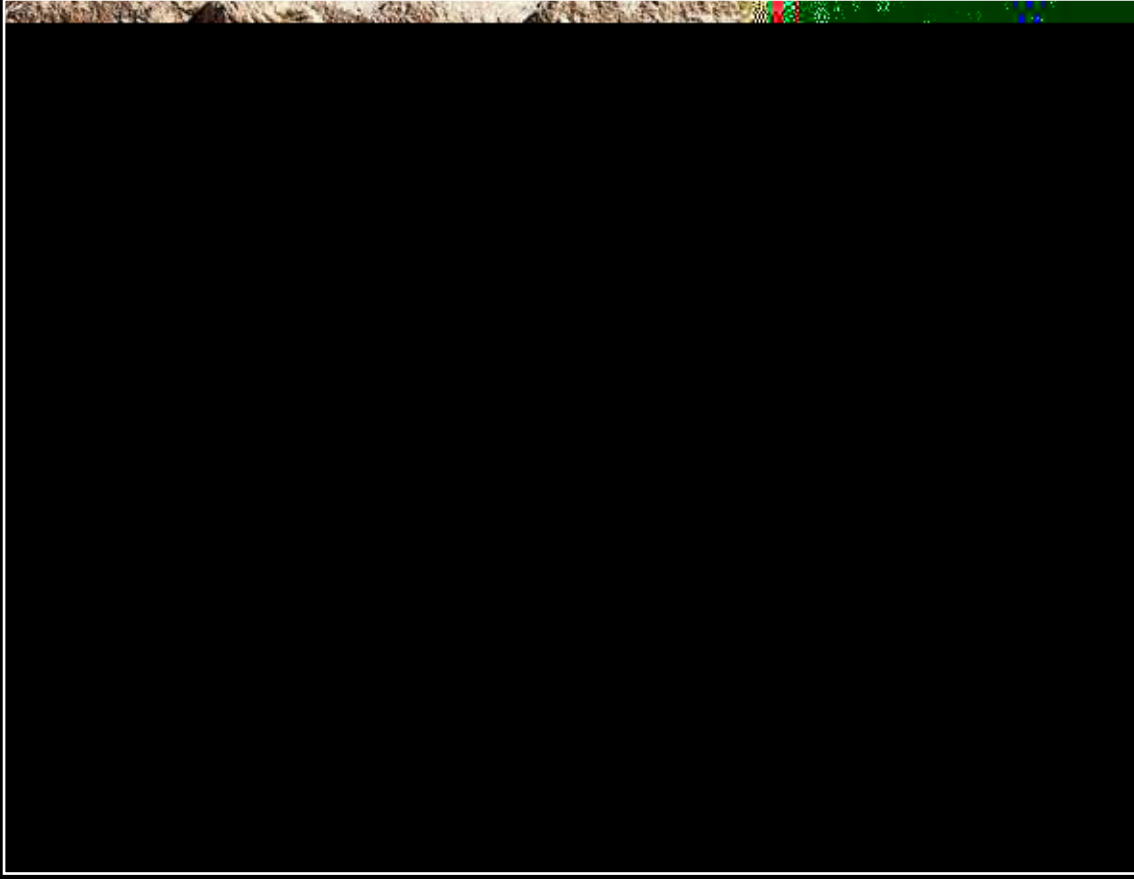
Hüseyin SAMİ ÖZTÜRK

“Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan kimse, kul, esir” olarak tanımlanan “köle” kelimesi, Latince’de ise *servus* kelimesine karşılık gelmektedir. Romalılar insanları özgürler (*liberi*) ve köleler (*servi*) olarak ikiye ayırmışlardır. Ancak Roma hukukunda özgürler de kendi içinde *ingenui* (doğuştan özgür olanlar) ve *libertini* (azatlılar) olarak ikiye ayrılmaktadır.

Roma’nın ilk yıllarında kölelik, ev köleliğinden ibaretti. Zira bu köleler, Roma’nın komşuları ile yaptığı savaşlar sonrasında, Romalılar ile aynı dili konuşan ve aynı soydan gelen insanlardan oluştuğu için, genel olarak diğer aile bireylerinden farklı bir muamele görmezlerdi. Bu nedenle ev köleleri de ailenin diğer üyeleri gibi, kendi topraklarını eker ve çiftçilik işleri yapabilirlerdi. Bu yüzden de Romalılar onlara aile üyesi gibi davranmaktaydılar. Fakat Roma Devleti, Cumhuriyet Dönemi’nin ilerleyen yıllarında, önce İtalya ardından Sicilya, İspanya, Kuzey Afrika ve sonunda Doğu Akdeniz dünyasını ele geçirip büyüyünce, başka ülkelerden birçok insanı köleleştirmiş ve bunun sonucu olarak birçok farklı dilden ve dinden insanı Roma’ya getirmiştir: MÖ 168 yılındaki Pydna Muharebesi sonrası yenilen Makedonya Krallığı’nı yağmalayan Paulus Aemilius, Makedonya’daki 70 kentten 150 bin insanı köle olarak Roma’ya getirtmiştir. Bir başka ünlü Romalı General Marius’un 140 bin insanı köleleştirdiği kaynaklarda geçmektedir.

Pompeii'de ortaya
çıkarılan freskte
Mars, Venüs ve
Aşk Tanrısı Cupid
betimleniyor.
Sahnenin sol
aşağısında ise,
yere eğilmiş
çalışmakta olan
bir köle figürü
görüldüğü. MS
1. yüzyıl. Napoli
Ulusal Arkeoloji
Müzesi, İtalya.

Fransa'nın Avignon bölgesindeki Cabrières-d'Aigues'de bulunan Roma Dönemine ait kabartmada tekneyi çeken köleler betimleniyor. Lapidaire Arkeoloji Müzesi, Fransa.

Çok kazançlı bir gelir kapısı olan kölelik mefhumu, korsanlar ve haydutlar tarafından MÖ 63 yılındaki Pompeius'un korsan seferine kadar olanca hızıyla artarak devam etmiştir.

Ancak bunların içinde en fazla köleyi Roma'ya getiren Caesar olmuştur: MÖ 58–49 yıllarında Galliada bulunan Caesar 1 milyon kadar Gallialı savaş esirini köle olarak satmıştır. Görüldüğü üzere birçok farklı toplumdan insan köle olarak Roma'da satılmaya başlayınca, bu köleler artık *familia* yani aile içinden sayılmamışlar ve onlar Roma

Devleti'nin giderek büyüyen ekonomisinin sadece bir parçası olmuşlardır. Aslında bu kadar köle ihtiyacının doğmasına yol açan ana faktör senatörlerdir. Bilindiği üzere Roma'nın önde gelen kişileri olan *Senatus* üyeleri sadece tarım ile uğraşırlardı ve oldukça büyük çiftliklere sahiptiler. Öyle ki bu çiftliklerde

bazen 20 bin ve üzerinde kölenin çalıştırıldığı kaynaklarda geçmektedir. Roma büyüyüp genişledikçe, senatörler de zenginleşmişler ve zenginliklerinin kaynağı olan *latifundialar* (büyük çiftlik) için daha fazla köleye ihtiyaç duymuşlardır. Hatta bu ihtiyaçları için MÖ 2. yüzyıldan itibaren özellikle

de Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki korsanları ve haydutları kendilerine köle temin etsinler diye el altından teşvik etmişlerdir: Ünlü coğrafyacı Amaseialı Strabon'un yazdığı gibi, Kilikia korsanlığının gelişimi köle ticaretiyle yakından bağlantılı olmuştur: MÖ 146 yılında Kartaca ve Korinthos'un tahrip edilerek Roma'nın

zenginleşmesi ve bunun sonucunda İtalya'da *latifundiaların* giderek artması, çok sayıda köleye ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu köle ihtiyacı yüzünden uzun bir süre Romalılar korsanlığı bastırmak için hiçbir girişimde bulunmamışlar, tam tersine Romalı işadamları bu işi yüreklendirmişlerdir. Üstelik Roma, güçlü

bir donanmaya sahip olan ve Ege deniz ticaret yolunu kontrol eden Rhodos'u zayıflatmak ve ekonomisini çökertmek için MÖ 166 yılında Delos Adası'nı serbest liman haline getirmiştir. MÖ 166 yılından sonra Delos Adası başta Romalı tüccarlar olmak üzere birçok tüccarın köle alıp-sattığı bir pazar haline gelmiştir. Strabon'daki anlatıma göre, günde on binlerce köle Delos Adası'nda satılmaktaydı ve hatta şöyle bir söz türemiştir:

“Tüccar, oraya git, gemini boşalt! Her şey satılır”. Bir süre sonra, haydutluk/korsanlık faaliyetleri Roma'nın bölgedeki ticari çıkarlarını tehdit eden bir hal almaya başlayınca, Roma Cumhuriyeti MÖ 140 yılında Scipio Aemilianus ve iki *Senatus* üyesinden oluşan bir komisyonu, Mısır ve Yakındoğu'ya konu üzerine bir araştırma yapmak için göndermiştir. Buradaki krallarla görüşen heyet üyeleri, daha sonra Suriye'ye ve oradan da Rhodos'a

uğramışlar; burada da Pamphylia ve Kilikia sahillerindeki korsanlığın nedenini araştıran heyet, korsanlığın yönetim yetersizliğinden kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Ancak buna rağmen Roma herhangi bir önlem almamıştır. Zira bu durum Roma'nın çıkarlarına uygun düşmekteydi.

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde ne Roma'nın ne de bir başka otoritenin olmaması yüzünden, Kilikalı korsanlar faaliyetlerini Batı Akdeniz'e kadar yaymışlardır. Hatta Kyrene'den Kıbrıs'a kadar olan bölgeye, korsanlar “Altın Deniz” (*mare aureum*) adını vermişlerdir. Korsanlar ne zaman Roma'nın MÖ 129 yılında kurduğu yeni eyaleti Asia arasında yapılan ticareti baltalamış ve Latin işadamlarının büyük ticari kayıplara uğramalarına yol açmış, Roma bunun üzerine ilk kez ciddi bir önlem alma ihtiyacı duymuştur. Bu gelişme üzerine, *Senatus* MÖ 102 yılında ünlü *triumvir* Marcus Antonius'un büyük

dedesi olan *praetor* Marcus Antonius'u Kilikia'ya korsanlarla savaşmaya göndermiş ve MÖ 101 yılında Pamphylia'da *provincia Cilicia* kurulmuştur. Görüleceği üzere *latifundialara* gerekli olan köle ihtiyacı için teşvik edilen korsanlar ve haydutlar yüzünden, Roma Anadolu'da ikinci eyaletini kurmak zorunda kalmıştır. Çok kazançlı bir gelir kapısı olan kölelik mefhumu, korsanlar ve haydutlar tarafından MÖ 63 yılındaki Pompeius'un korsan seferine kadar olanca hızıyla artarak devam etmiştir. Korsan ve haydutlar bu konuda o kadar fütursuzlardı ki, kim ve ne olduklarına bakmadan herkesi kaçırıyor, satıyor veya yüklüce fide istiyorlardı.

Bunlardan birisi de Genç Iulius Caesar'dı: MÖ 76'da Rhodos'a hitabet eğitimi için giden Iulius Caesar korsanlar tarafından kaçırılmış; korsanlara kendisini serbest bırakmalarını, aksi halde onları çarmıha gerdireceğini söylemiştir. Fidyesi ödenip serbest kalan Caesar, kendisinin sözlerine gülmüş olan korsanları, Miletos'tan hazırlattığı gemilerle yakalamış; onlara verdiği sözü tutarak, hepsini çarmıha gerdirmişti.

Kaçırılma ile köle olma durumu ne MÖ 63 yılındaki Pompeius'un ne de MÖ 27 yılında Augustus ile başlayan *pax Romana*'da son bulmuştur: *Pax Romana*'da bile, herkesin haydutlar tarafından kaçırılarak köle olarak satılma korkusu devam etmiştir.

Miletos'ta bulunan ve MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenen kabartma üzerinde alınan esirler görülüyor. İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

Pompeii'de bulunan fresk üzerinde betimlenen ziyafet sahnesinde hizmet eden köleler görülüyor. MS 1. yüzyıl. Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi, İtalya.

Yunanistan'daki Dimitriada Nekropolü'nde bulunan Roma Dönemine ait mezar steli üzerinde betimlenen ziyafet sahnesinde bir köle efendisine hizmet ediyor. Volo Arkeoloji Müzesi, Yunanistan.

İnsanlar köle ya da özgür olmalarına bakılmaksızın kaçırılıyorlar ve bazı büyük çiftliklerin hapishanelerinde tutuluyorlardı. Bu nedenle Augustus uygun noktalara polis merkezleri kurdurarak, haydutluğu kontrol altına almaya çalışmış; çiftliklerdeki köle kamplarını kontrol ettirmiştir. Bir kentten bir kente yolculuk yapmak, özellikle de zenginler için oldukça tehlikeliydi: Genç Plinius, arkadaşı Attilius'un, Robustus adında tanınmış

bir Romalı şövalye ile birlikte yaptıkları yolculuk sırasında haydutlar tarafından kaçırıldığını, bir başka arkadaşı Hispanus'a yazdığı mektupta dile getirmektedir. Kırsal alandan geçmek hatta geceleme zorunda kaldığında, düştüğü korkulu durumu kendi üslubuyla anlatan hatip Aelius Aristides, ne zaman bir yerden bir yere yolculuk edecekse, yolculuğu olabildiğince kısa sürede nasıl gerçekleştirebileceğini hesapladığından bahsetmektedir. Zira haydutlar tarafından kaçırılıp, çok uzakta bir yerde

bir köle pazarında satılabiliirdi. Görüldüğü üzere, Antik Çağda özgür bir insan her an kaçırılıp köle haline gelebiliirdi.

Roma'da özgür bir insanın köle olarak satılması dışında doğumla kölelik ile hürriyetin kaybedilmesi (*capitis deminutio maxima*) ile kölelik durumu vardır: Roma hukukunda köle bir kadın, özgür bir erkekten dahi çocuk doğursa o çocuk köle olarak kabul edilmektedir.

Buna karşın özgür bir kadın, köle birisinden çocuk sahibi olursa, o çocuk özgür sayılmaktaydı. Bununla birlikte, eğer anne bir çocuğa gebeyken özgür, sonra ise köle olmuşsa; çocuk özgür kabul edilmekteydi.

Özgür bir kişi *status libertatis*'ten *capitis deminutio maxima* olma durumu Roma'da en sık rastlanan köle biçimidir. Savaş sonrası galip Romalı komutanın emriyle, ele geçirilen savaş esirleri köle pazarlarında açık artırımla satılmaktaydı.

Bulgaristan'da bulunan Roma DÖneminde ait bir mezar stelindeki cenaze şöeni sahnesinde alt köşelerde küçük boyutlu olarak betimlenen köle figürleri görülüyor. MS 2. yüzyıl, Sofya Ulusal Arkeoloji Müzesi, Bulgaristan.

Roma Dönemine ait kabartma üzerinde cenaze şöeni ve şöende hizmet eden köle figürleri betimleniyor. MS 1. yüzyıl. Köln, Almanya.

Bir başka hürriyetin kaybedilmesi durumu da, özgür bir Romalının mahkeme önünde alacaklı kişiye borcunun

ödeyememesi sonucu gerçekleşmekteydi. XII Levha Kanunu'na göre alacaklı kişi, borçlu kişiyi el koyma (*manus iniecto*)

ile bir köle gibi satabilirdi. Ancak bir Romalının Roma içinde köle olması yasak olduğundan, satış Tiber Irmağı'nın

karşı kıyısında yapılabilirdi. Borç yüzünden kölelik Cumhuriyet Döneminin son birkaç yüzyılında artış göstermiştir. Zira bu dönemde toprağını terk edip askerlik görevini yapmak zorunda kalan Romalı çiftçi, dönüşte borcunu ödeyemediği için köle durumuna düşmüş; hatta ailesini dahi bu yüzden kaybetmiştir. Askerlik görevinden kaçmak da özgür bir Roma yurttaşının *status libertatis*inin düşmesine yol açar ve onu bir köle durumuna düşürürdü. Hırsızlık, soygunculuk, sahtekârlık vb. gibi kamu suçlarından dolayı çarmlıha gerilme, madenlerde çalışma veya kürek mahkûmluğu suçundan hüküm giyenler de köle olarak kabul edilirdi. Fakat bunlar herhangi bir kişinin kölesi olmadıkları için ceza köleliğine (*servus poenae*) düşmüş sayılırlardı. Bu köleliğin diğer köleliklerden farkı, çocukları özgürlüklerini koruyorlardı. Romalıların *expositi* adı verdikleri aileleri

tarafından satılan veya terk edilmiş çocuklar da köle olabilirdi. Bu çocuk/ çocukları satın alan kişi istediği gibi büyütebilir ve köle olarak çalıştırabilirdi. Bu türden olaylar Roma'da ekonomik sıkıntının yüksek olduğu dönemlerde artış göstermekteydi. Örneğin MÖ 85/84 yıllarında Küçük Asya'da bulunan Sulla zamanında birçok aile tefeciler ve ağır vergiler yüzünden çocuklarını satmak zorunda kalmışlardır.

Köleler Roma'da Castor Tapınağı civarında kurulan köle pazarında satılmaktaydı. Yüksekçe bir podyum üzerinde sergilenen kölelerin üzerine, nereden geldikleri ve ne gibi özellikleri olduğunu yazan bir tabela asılırdı. Alıcı bu bilgilerin ışığında köleyi satın alır; eğer orada belirtilmeyen bir hastalık yüzünden kölesini kaybederse, parasını geri alma hakkına sahipti. MS 2. yüzyılın başlarında, köle pazarında satıcı tarafından dolandırılmamak için, Ephesos'tan Rufus adında birisi *Köle Satın Almanın İncelikleri* (De

emptio servorum)
üzerine bir kitap dahi
yazmıştır.

Köle olmak Antik
Çağda; ama en
çok da Romalılar
nezdinde bir insanın
başına gelebilecek en
kötü olaylardan biri
olmalıydı. Zira Roma
hukukuna göre köle
bir şahıs değil, bir
“eşya” idi. Bu nedenle
eşya ile borçlar
hukukunda bir mal
olarak görülürdü.
“Mal sahibi kişi”,
kölesi üzerinde her
türlü hakka sahipti;
isterse yaralayabilir,
sakatta bırakabilir ve
hatta öldürebilirdi.
Digesta’da Ulpianus’a
atfedilen bir
bölümde “*Ius civile*
(vatandaşlık hukuku)
nazarında köleler
hiçtirler; ancak
ius naturale (tabii
hukuk) nazarında
böyle değildir.
Zira tabii hukuk
karşısında bütün
insanlar eşittir” diye
yazmaktadır. Ancak
Roma, hiçbir zaman
uygulamada köleleri
hukuk önünde
“insan” olarak
değerlendirmemiş
ve köleliğin
kaldırılması için
çaba göstermemiştir.
Aksine köleliği
güçlendirici yönde
kanunlar çıkartmıştır.
Roma hukukunda
köle şahıs olmamakla

Roma Dönemine ait
kabartmada bir kölenin azat
edilişi betimleniyor. Roma
Medeniyet Müzesi, İtalya.

Bir imparatorun emri veya bazı özel koşullarda da köleler azat edilebilirlerdi: Eli ayağı tutmayan bir köle, sahibi tarafından terk edilir; sahibini öldüren kişiyi yakalar ya da bir asker kaçağının yerini söylerse gibi bazı özel durumlarda da özgür bırakılırdı.

Pompeii'de bulunan Gizemler Villası'ndaki freskler kadın köleler ve hizmetkarlar betimleniyor. MS 1. yüzyıl. Pompeii, Napoli, İtalya.

Pompeii'de bulunan 'Marangoz Atölyesi'nin duvarlarını süsleyen freskte marangozları taşıyan köleler betimleniyor. MS 1. yüzyıl, Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi, İtalya.

beraber insan olmasından ötürü, sahibi tarafından bazı imkânlara sahip olabilirdi. Eğer köle eğitilmiş ya da zeki

ise, sahibi kendine fayda sağlamak için başta ticaret olmak üzere bazı işleri ona devredebilirdi. Köle de bundan

fayda görebilir ve belli bir ücret de kazanabilirdi. Ayrıca birçok önde gelen Romalının evinde hukuk, edebiyat ve

hatta tıp eğitimi görmüş köleler bulunmaktaydı. Köle sahipleri kimi zaman, eğitilmiş bu kölelerini yüksek bir fiyata satarak, hatırı sayılır bir para kazanmaktaydılar. Bunun yanı sıra, bazı kamu köleleri de devlet hizmetinde, farklı birçok alanda kullanılmaktaydılar. Örneğin kentler; kamu kölelerini hırsızları ve kaçakları yakalamak gibi, kentin güvenliğini ilgilendiren birçok alanda kullanılmaktaydılar. Hatta Pontus et

Bithynia Eyaleti valisi Plinius'un İmparator Traianus'la yapmış olduğu yazışmalardan, kamu kölelerinin mahkûmlara gözcülük dahi yaptıklarını öğrenmekteyiz: Plinius, Traianus'a yazdığı mektubunda mahkûmların gözetimini kamu kölelerine mi yoksa askerlere mi yaptırmayı gerektiğini sormuş; Traianus da ona "eyalette, mahkûmlara kamu hizmetlerindeki köleler aracılığıyla bekçilik edilmesi

alışkanlığının korunmasını” öğüt vermiştir. Şimdiye kadar sadece Küçük Asya’dan belgelenen kolluk kuvveti *diogmites*ler genellikle hür vatandaşlardan, bazen de azatlı ya da kölelerden oluşturulan küçük bir birlik şeklinde, emrinde oldukları *eirenarkhes*ler ya da *paraphylaks*larla birlikte kırsal alanda devriye gezerek, güvenliği sağlardı. Bir köle, özgürlük de elde edebilirdi; ancak bu durum köle sahibinin yani *patronus*un *manumissio* (azat) etmesiyle gerçekleşebilirdi. Ayrıca bir imparatorun emri veya bazı özel koşullarda da köleler azat edilebilirlerdi: Eli ayağı tutmayan bir köle, sahibi tarafından terk edilir; sahibini öldüren kişiyi yakalar ya da bir asker kaçağının yerini söylerse gibi, bazı özel durumlarda da özgür bırakılırdı. *Patronus*, azatlısı (*libertus*) üzerinde de kanuni olarak birçok hakka sahipti ve buna Roma hukukunda *ius patronus* denilmekteydi.

*Patronus*una her zaman saygı göstermek zorunda olan azatlı, eski efendisine karşı dava açamazdı ve üstelik ona bir hediye vermekle yükümlüydü. Eğer *libertus*, *patronus*unu öldürürse babasını öldürmüş sayılır ve ona göre cezalandırılırdı. Azatlığın mirasçısı yoksa bütün malları eski efendisine kalırdı. Hatta *patronus*una

nankörlük yaparsa, yeniden köle olurdu. Köle sahipleri istedikleri kadar köleyi azat etme hakkına da sahip değillerdi; hukukta bu konuda bir sınırlama bulunmaktaydı: Augustus tarafından MÖ 2 yılında çıkartılan *lex Fufia Caninia* adlı bir yasayla azat edilebilecek köle sayısı şu şekilde belirlenmiştir: Bir kişinin iki kölesi

varda, bunlardan sadece birisini; ikiden ona kadar kölesi varsa, yarısını; ondan otuza kadar köleye sahipse üçte birini; otuzdan yüze kadar varsa, dörtte birini azat edebilirdi. Bu sayının çok daha üzerinde köleye sahip olan kişi ise en fazla yüz köleye azatlık hakkı verebilirdi. Roma’nın kölelik üzerine yaptığı kanunlar daha sonraki yüzyıllarda

diğer devletler tarafından da değiştirilerek uygulanmıştır. Ne Roma’da ne diğer Eskiçağ toplumlarında ne de daha sonraki yüzyıllarda kölesiz bir yaşam biçimi düşünülememiştir. Üstelik kölelik, 1926 yılında o günkü adıyla Milletler Cemiyeti olan BM tarafından yasaklanıncaya kadar birçok devlet tarafından da sürdürülmekteydi.

Roma’nın ilk yıllarında kölelik, ev köleliğinden ibaretti. Bu köleler, genel olarak diğer aile bireylerinden farklı bir muamele görmezlerdi. Ailenin diğer üyeleri gibi, kendi topraklarını eker ve çiftçilik işleri yapabilirlerdi.

Pompeii’de bulunan freskte Romalı kadınlar ve siyahi köleler betimleniyor. Pompeii, Roma, İtalya.

